
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2012 (год. XXI), ISSN 0861–7902

ЗА ИЗОБРАЗИТЕЛНОТО ИЗКУСТВО В ЛИТЕРАТУРАТА ON FINE ARTS IN LITERATURE

Konstanze Fliedl, Marina Rauchenbacher, Joanna Wolf (Hrsg.)

*Handbuch der Kunstzitate. Malerei, Skulptur, Fotografie
in der deutschsprachigen Literatur der Moderne.* Bd. 1-2.

Berlin/Boston: de Gruyter, 2012. ISBN: 978 3 11 020500 8

Скулптури на антични майстори, картини и статуи на Микеланджело, ренесансова живопис от Леонардо да Винчи и Хендрик Аверкамп, гротеските на Франсиско де Гоя, веризмът на 19 век, взривяващи изображения на Едвард Мунк, Пабло Пикасо или Ернст Барлах и причудливите инсталации на Курт Швитерс – всичко това и още много, много други художествени произведения от началото на европейската цивилизация до наши дни (с доминиращите жанрове на фотографията и дигиталните симулации) са станали съществени сюжетни моменти в безброй белетристични текстове. С преклонение към гения на предшествениците, със закачлив ракурс към несподеляна напълно тяхна идея или просто заради самото предизвикателство да се включи в извечното състезание между изкуствата, всеки следващ автор се е стремил да каже нещо свое чрез огледалния образ на чуждата творба.

Реномираното германско издателство „Валтер де Гройтер“ (Берлин-Бостън) наскоро издаде една забележителна и в полиграфическо, и в научно отношение „Енциклопедия на цитати от изкуството. Живопис, скулптура и фотография в немскоезичната литература на модерността“, с която съставителките – три преподава-

телки от Виенския университет, са си поставили амбициозната задача да сберат в малък обем и прегледна композиция разпръснатата информация за интертекстуалните препратки между слово и изображение.

Сама по себе си такава цел е обречена на нескончаемост. Затова съставителките са се постарали да очертаят възможно най-точно параметрите на изследванието: става дума за белетристични произведения (стихове, разкази и романи, есета) само на немски език, за автори само от последните два века (най-ранните примери са от средата на 19 век, най-младите коментирани писатели са родени през 50-те години на 20 век). Въпреки тази предварително зададена рамка никъде не се създава впечатлението за догматично оряване на изследвания корпус от произведения. Езиковите и времевите граници гарантират някаква условна единност на представения материал, но ограничения на цитираните в литературните текстове произведения от изобразителното изкуство не са поставени. Така читателят става свидетел на многообразните и сякаш неизчерпаеми превъплъщения на изображенията (езически фрески, антични барелефи, християнски икони, литографии, картини, плакати, колажи, инсталации и фотоси) в словесни картини.

Амбициозната цел на този проект предпоставя всяка авторска статия да бъде и относително самостоятелна, и съчетаема с множество други, в които се коментират напр. същите произведения на изкуството, но цитирани в творчеството на други писатели. Защото за всеки любител на изкуството ще е интересно да установи как наглед толкова различни творчески личности се оказват обединени от интереса си към един и същ художник или скулптор. Така например Леонардо да Винчи се оказва актуален и за бащата на психоанализата Зигмунд Фройд, и за корифея на диaboличната новела Густав Майринк, за писателя от левицата на авангарда през 30-те години на миналия век Курт Тухолски и на комуниста с широко скроена душа Щефан Хайм, на сравнително провинциалния австрийски писател Лео Перуц и на небезизвестния и у нас автор на сантиментални новели и задълбочени историографски есета Щефан Цвайг, както и на нашите съвременници Волф Вондрачек или Алоа Хочниг.

Всъщност току-що цитирахме само най-известните и най-различните един спрямо друг писатели от всички поколения на модерността и разни области в немскоезичния регион. Но това не е всичко. Според Показалеца (*Register*, 889–966) немскоезичните писатели на модерността, цитирали Леонардо да Винчи, са 46 на брой. Това уточнение доказва ролята на така наречените паратекстове в композицията на разглежданата тук енциклопедия. Наред с авторитетното издателство и отдавна утвърденото име на германистката Констанце Флидл двата тома посрещат читателя си с едно стройно подредено съдържание. От него става ясно, че след кратък предговор следват поименните статии, посветени на отделните немски писатели (от Австрия, Германия, Швейцария и др.), подредени по азбучен ред на фамилното име. Това е традиционно енциклопедичен принцип – дигиталната последователност в азбуката пренебрегва всякакви съображения за формално-логическа, стилистична или темпорална последователност на разглежданите културни факти, и като си спестява по този начин един колкото щекотлив, толкова и нерешим по категоричен начин проблем, улеснява механичното откриване на търсената статия. За сметка на това показалците в края на втория том (с общ обем от 113 с.) са своего рода табулограма на честотността, представителността и хронологичните тенденции в цитирането на изобразителното изкуство в литературата на модерността. Така читателят лесно се ориентира както относно подбора на разглежданите в енциклопедията писатели, така и сред откритите в техните текстове цитати. Според „Списъка на изображенията“ (*Bildverzeichnis*) това са около 500 картини, статуи и фотоси, а в „Списък на източниците“ (*Bildquellenverzeichnis*) са посочени и изданията, от които са извлечени публикуваните в томовете изображения.

Самите статии имат единна композиция, което също улеснява технически използването на томовете, а и дава възможност за редица съпоставителни анализи. На сива лента и винаги на нова страница са изписани само имената на писателя с датите и местата на раждане и смърт. В две колони се редуват словесното изложение и – разположени върху сив фон като на портфолио – няколко репродукции на цитирани в статията картини. В края в две сиви карета са поместени

„Текстове“ на въпросния писател, съдържащи цитати на изобразително изкуство, и „Критическа литература“, която изброява подбрани от автора на статията публикации върху творчеството на дадения писател.

Тази амбициозна и забележително подробна публикация не може да бъде плод на труда само на една личност. Още при издателското каре е поместена информация за петгодишния изследователски проект „Изкуството в текста“, финансиран от Австрийския фонд за подкрепа на научните изследвания, докато публикацията е подпомогната от Австрийския научен фонд. Без да се натрапва, академичният стил на изложението е резултат от работата на Констанце Флидл (KF), Марина Раухенбахер (MR), Йоана Волф (JW), Катарина Серлес (KS) и Михаела Никол Рас (MiNR), които за изготвили болшинството от статиите, като са се подписвали с дадените инициали. Но в отделни случаи те са канили и външни експерти, специализирали се в творчеството на един или друг автор. Сред тях е и българската германистка Ралица Иванова от Великотърновския университет, авторка на статията за много харесвания и все още не напълно проучен наш съвременник Бодо Кирхоф (с. 431–434).

В рамките на настоящата рецензия не можем да си позволим подробен коментар на отделните статии, тъй като всяко подбиране на един или друг пример следва да се защити по отношение на пренебрегнатите други. Затова ще се задоволим с общото наблюдение, че статиите са оформени много професионално. В повечето от тях се търси икономично и лаконично изложение. Затова никъде не се прави пълноценен творчески портрет на дадения писател, а се представя само този един аспект в творбите му – цитирането и/или претворяването в слово на произведения на изобразителното изкуство. Професионализмът на автора на отделната енциклопедична статия се състои именно в това – да съумее да съчетае данните за общия културно-исторически контекст с индивидуалните особености на писателската личност и да ги коментира от позицията на теоретично добре образован литературовед. В повечето случаи дори любителите на изящната словесност не се чувстват притеснени от целенасочения стил на изложение, тъй като имат възможност да се

възхитят на изкусното съчетание на фактология, описание и мета-текст.

Така например в статията за Йозеф Рот от К. Флидл е подчертан имагологичният аспект (повсеместното присъствие на образа на австрийския император Франц Йосиф I във всяка сфера на обществения живот), както и магическите свойства на някои фиктивни изображения (семейни фотоси) в наративните похвати на този класик на австрийската модерност. В статията за Кристоф Рансмайр от М. Раухенбахер е разкрита разликата между подхода на постмодерния писател към изобразителното изкуство в критическите му есета и в художествените му произведения, като постепенно се очертава и най-характерният за него естетически мотив – темата за метаморфозите. Във вече споменатата статия за Бодо Кирххоф от Р. Иванова впечатлява обвързването на биографичните факти на съвременния ни писател с неговите ранни графики, връзката между психоаналитичния дискурс и подхода към парадоксалните картини на Фелисиен Ропс и Фрида Кало в разказите му в контекста на разрушената аура на „художественото произведение в епохата на неговата техническа репродуктивност“, както казва един от първите критици на техническите средства в изобразителното изкуство – Валтер Бенямин.

Както е с повечето обемни и трудоемки издания, и тук не липсват смущаващи моменти. Ще цитираме пример с произведения от Източна Европа, сравнително рядко засягана в коментираното тук издание: Йоханес Бобровски е писател от бившата Източна Прусия, станал доста известен след Втората световна война със своя сантиментално-романтичен стил и маниера си да оживява сцени от живописца в наратив, близък до магическия реализъм. В края на статията за него (с. 90–91) е поместена литография с надпис „Pjalitsa an der Südküste von Russisch Lappland (18. Jh.)“. Текстът на статията пояснява, че литографията висяла на стената в кабинета на писателя и на гърба ѝ пишело „Pjalitsa“, а в разказа на Бобровски „Betrachtung eines Bildes“ („В съзерцание на една картина“) от 1965 г. „разказвачът изхожда от една картина и проектира събития около това място“, както например корабкрушението, което не се вижда на изображението, но той си го представя. „Това оживяване на едно имагинерно

корабокрушение допуска и биографичен прочит с оглед на петнайсетгодишното пребиваване на Бобровски в ГДР. (→ Degen 133)“ Такъв един и рязък, и неочаквано спекулативен, идеологически оцветен завършек на статията буди недоумение.

Всъщност историята е следната: Малко известният висш чиновник Редер, участвал в експедицията на именития изследовател Карл Максимилианович Бър (1792–1876) в Нова земя, отразил своите впечатления в поредица картини, която после потънала в забравата и била открита случайно едва през 1933 г. Сред нея била и „Древняя Пялица в Русской Лапландии“ (1837 г.). През 1964 г. Бобровски получил като подарък въпросната литография и написал по сюжета една импресия в проза, предназначена за сборник със съвременни разкази, за който многократно е бил канен. Така една година преди смъртта си роденият по онези места (и вероятно добре запознат с подробностите около експедицията на Бър) германски писател възкресява историческата памет за проучването и усвояването на „новата земя“. Познавачите на Бобровски знаят, че този много субтилен автор не е способен на така груба политпросвета, каквато очевидно му приписва цитираният критик Деген, а с него и предоверилата му се авторка на енциклопедичната статия. А грешката в датирането на тази „литография от непознат художник“ (с. 91) с един век по-рано навежда на мисълта, че не всяка позиция в този наистина впечатляващо богат списък от литературни творби, цитиращи произведения на изобразителното изкуство, е проверена информация от първа ръка.

За сметка на това, когато документите сами по себе си говорят еднозначно, информативната стойност на статиите за тях е по-висока. Такъв е случаят със статията за именития съвременен драматург Хайнер Мюлер, който сам описал своя интерес към една картина на тогавашната софийска студентка Емилия Колева: от лошия рисунък той извел потребността да я „допише“ със своята интерпретация (с. 572–573)...

Читателят на тази енциклопедия остава критично настроен, но и изключително благодарен за огромния изследователски труд, вложен в тези два тома. Колкото и компетентно да е направен подборът на писателите, колкото и дисциплинирано да са очертани параметрите на изследването, винаги ще остава въпросът за недови-

дяното, недооцененото или прибързано представеното. Но вероятно такива моменти са неизбежни. Базите данни в наши дни са така неимоверно обемисти, културните пластове са толкова разместени и/или взаимно проникнали се, че е трудно да се отсеят достоверните факти от спояващото всякакви исторически фрагменти предание или пък от културния анализ, обслужващ някоя идеологическа доктрина. А изданието на „Енциклопедия на цитати от изкуството“ предлага все пак само пътя, по който всеки самостоятелно да разчете адекватно заложените в текстовете идеи.

Николина Бурнева